

Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları,

Bekir Kuzudişli,

(Doktora Tezi), İstanbul 2005, 456 sayfa.

Hadisle ilgili Batı'da yapılmış çalışmaları bir gelenek çerçevesinde değerlendirmeye imkân tanıyan en önemli hususlardan birisi, hadis usûlünün tarihî hadisleri tespit konusunda yetersiz olduğu şeklindeki iddia gibi bazı temel görüşlerin her oryantalist tarafından kabul edilmesidir. Hadis usûlünün yetersizliğinin iddia edilmesi fakat aynı zamanda İslâm tarihinin ilk yüzyılları hakkında veri elde etme arzusundan vazgeçilmemesi, rivayetlerden söz konusu verileri elde etmek için alternatif metot ve kavram önerilerinde bulunulmasını da beraberinde getirmiştir. Efendiden kölesine nakledilenler dâhil olmak üzere aile üyeleri arasında nakledilen hadislerin isnadları için kullanılan 'aile isnadı' kavramı da bu bağlamın ürünüdür.

Aile isnadları kavramını ilk kez kullanan Batılı araştırmacı, 1950'de yayımlanan *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eseriyle selefleri, özellikle Ignaz Goldziher, tarafından ortaya atılan iddiaları geliştirmesinin yanı sıra, birçok yeni iddia ve kavram da üreten, oryantalist geleneğin köşe taşlarından Joseph Schacht'tır. O, aile isnadının hadisin sahîhlik göstergesi olmadığını bilâkis hadise sağlamlık izlenimi vermek için kullanılan bir araç olduğunu iddia etmektedir. *Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları* adlı tezin temel hareket noktasını da Schacht'ın söz konusu yanılması teşkil etmektedir. Zira tez sahibi Bekir Kuzudişli'nin de açıkça ifade ettiği üzere "Bir hadisin aile isnadları tarafından nakledilmesiyle onun sahîh kabul edilmesi arasında birebir ilişki kurulması hadis ve ricâl kaynaklarında zikredilen birçok uygulamayla çelişmektedir." (s. II). Fakat tezin asıl amacının sadece Schacht'ın ve onu takip eden G. H. A. Juynboll gibi oryantalistlerin aile isnadları ile ilgili iddialarını çürütmek olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira müellif, "Oryantalistik - terim menşe göstermek üzere kullanılmaktadır- problemler nasıl çalışılmalıdır?" şeklindeki çetin soruna, son tahlilde bu amacın kastedilmemiş olması ihtimali bir tarafa, bir cevap da sunmaktadır. Şöyle ki, hem ilk kez oryantalistler tarafından ortaya atılan ve hadisin uydurulmuşluğuna delâleti ile olumsuz bir manayı içeren bir kavram çalışılırken pür polemik yapma tehlikesinden

uzak durulmuş, hem de kavram kullanıldığı olumsuz bağlamdan çıkarılıp, hadis literatüründe -aynı isimle olmasa da- varlığı kabul edilen bir olgu şeklinde incelenmiş, salt oryantalistik bir kavram olması nedeniyle göz ardı edilmiştir.

Bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşan tezin dikkat çekici taraflarından biri de giriş bölümünde kavramlar başlığı altında aile isnadlarıyla ilgili yapılan orijinal sınıflandırmadır. Yazar, aile isnadlarını kısmî, tekli ve çoklu aile isnadları şeklinde tasnif etmiştir. Bu tasnifin devamında ise oryantalistlerin aile isnadları ile çok yakından alakalı hatta yazarın tespitiyle "müsteşriklerin söz konusu isnadlar ile ilgilenmelerine zemin hazırlayan" (s. 2) bir diğer iddiaları yani 'isnadların geriye doğru gelişimi teorisi'nin genel çerçevesi çizilmiştir. "Hadis Rivâyet Tarihinde Aile İsnadlarının Oluşumu" başlığını taşıyan birinci bölümde öncelikle sahâbe ve tâbiûn devrinde ailenin yapısı hakkında kısa bilgiler verilmiş daha sonra aile isnadları ile yazılı vesikalar arasındaki ilişkiye geçilmiştir. Nitekim önsözde de belirtildiği üzere yazara göre Hz. Peygamber tarafından bazı sahâbîlere verilen belgeler ile yine sahâbîler tarafından yazılan sahîfelerin aile içerisinde muhafazası ve nakli ile aile isnadları tabii bir şekilde oluşmuştur. Benzer şekilde önemli bir aile ile ilgili hâdiselerin aile içerisindeki nakli; aile üyelerinin birbirine yakınlığı, özellikle hanımlar söz konusu olduğunda aile içi rivayetler de aynı doğrultuda değerlendirilerek birinci bölüm kapsamında ele alınmıştır.

"Sıhhat Açısından Aile İsnadları" başlığını taşıyan ikinci bölümde öncelikle hadis usûlünde "fûlânün an ebîhî an ceddihî" şeklindeki isnadlarla ilgili tartışmalara, torunların baba ve dedelerinden rivayetlerinde tek kalmaları meselesine ve Joseph Schacht, James Robson, Nabia Abbot, G.H.A. Juynboll, Harald Motzki gibi oryantalistlerin aile isnadları ile ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir. Daha sonra Juynboll tarafından dile getirilen "Bir râvi 'bana babam, o da dedemden rivayet etti' deyince ona kim itiraz edecek?" iddiasının aksini gösterecek şekilde cerh ve ta'dil açısından aile isnadları ele alınarak meşhur sahâbî ailelerine mensup olmalarına rağmen cerh edilen râvilere hatta kendi ailesine mensup râvileri cerh eden meşhur muhaddislere örnekler verilmiştir. Ardından kadınların mescide gitmelerine izin veren hadisin isnadı tetkik edilmiş burada özellikle isnadların geriye doğru gelişimi iddiasına Schacht ve Juynboll tarafından ihmal edilen bir noktadan hareketle yani metin farklılıkları temel alınarak karşı çıkmıştır. Her bir isnad grubunun kendine has metne sahip olmasına işaret edilerek birbirinden bağımsız râvilerin esasen vuku bulmamış bir olayı uydurmalarının imkânsızlığına dikkat çekilmektedir. Her ne kadar ilgili yerde işaret edilmemiş olsa da Harald Motzki'nin, Michael Cook'un isnadların yayılmasından hareketle müşterek râvinin hadis tarihlendirilmelerinde kullanılamayacağı iddiası bağlamında "sahtekâlıkta bu tür bir

tesadüfün kabul edilmesi zordur.” şeklinde özetlediği argümantasyonu ile yazarın istidlâli paralellik arz etmektedir.

İkinci bölüm, aile isnadlarının sıhhati meselesi bağlamında çok orijinal bir yaklaşımla yani mevzû hadislerde aile isnadlarının kullanım oranlarını tespitle sona ermektedir. Yazar temelde İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i ve İbn Adî'nin *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*'i, Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl*'i, İbn Hacer'in *Lisânü'l-Mizân*'ı ve *Tehzîbü't-Tehzîb*'inden hareketle ilk üç asırda yalan söylediği belirlenen 165 râvinin 486 uydurma isnadını tespit etmiştir. Burada “yalancı râvilerin rivayetlerini kabul ettirmek için hangi tür isnadları kullandıkları” sorusuna cevap aranmış, elbette konu gereği yalancı râvilerin aile isnadlarından ne oranda yararlandığı hesaplanmıştır. Bu inceleme sonucu ulaşıldığı üzere yalancı râvilerin kullandıkları aile isnadlarının genelde temel hadis kitaplarında zikredilen meşhur aile isnadlarından olması, Juynboll tarafından çok kullanıldığı için sıhhatlerini kaybetme eğiliminde oldukları iddia edilen söz konusu isnad türünün ‘çok kullanılmaları’na bir açıklama sağlamaktadır. Üstelik istatistikî olarak yalancı râvilerin daha ziyade aile harici isnadları tercih ettikleri de gösterilmiştir (s. 223). Râviler arası ilişkilerin kontrol edilmesinin güçlüğü nedeniyle aile isnadlarının uydurulan hadislere eklendiği şeklindeki iddia, aslında aile ilişkilerinin bir hadisin kabulünde yeterli bir kriter kabul edildiği varsayımına dayanmaktadır. Hâlbuki yalancı râvilerin muhaddislerce sahîh sayılan aile isnadlarına tevessül etmeleri, onlar için dahi aile ilişkilerinin tek başına yeterli görülmediğini ispatlamakta, dolayısıyla oryantalist varsayımın vakiya mutâbık olmadığını göstermektedir.

Dördüncü bölümde daha önce teorik çerçevesi çizilen aile isnadları Ömer b. Hattâb aile isnadı üzerinden örneklendirilmiş, bu aile isnadı sahâbe, tâbiûn, etbâu't-tâbiîn dönemleri başlıkları altında incelenmiş, söz konusu aileye mensup râviler hakkında bilgi verilmiştir. Ömer ailesine mensup metrûk ve zayıf râviler ise, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn dönemi olmak üzere iki alt başlık altında tanıtılmıştır. Hz. Ömer ailesine mensup râvilerin de cerh edilmiş olmalarından hareketle yazarın ulaştığı “ilk dönemlerden itibaren aile isnadlarının varlığıyla onların kabulü arasında herhangi bir ilişki olmadığı” şeklindeki sonuç ise, üçüncü bölümden elde edilen neticeyi destelemektedir (s. 366). Ayrıca yazar burada İmâm Mâlik tarafından aile isnadları uydurulduğunu iddia eden Juynboll'e cevap mahiyetinde Ömer ailesine mensup bazı râvilerin rivayetlerinin reddedilmesine, özellikle bu râvilerden birisinin bizzat İmâm Mâlik tarafından cerh edilmesine işaret etmektedir.

Sonuç kısmında, aile isnadları ile ilgili şüphelerinin kabul edilemez olduğuna işaret edilen oryantalistlerin isnadları çeşitlerine göre sınıflandırmalarının hadis tarihi incelemelerine farklı bir boyut kazandırdığı kabul edilerek, şehir/bölge isnadları, kolektif isnadlar gibi diğer isnad türlerinin de yeni araştırma konuları olarak incelenebileceğine işaret edilmiştir. Yazar son olarak Ehl-i

beyt aile isnadlarının ayrıca incelenmesinin zarûretini de dile getirmektedir. Tezin ekler kısmında ise, kadınların mescidlere gitmelerine izin veren hadisin isnadları, yalancı râvilerin kullandıkları aile isnadları ayrıntılı olarak verilmiş “Ek-III”te ise Hz. Ömer ailesine mensup râvilerin aile içindeki hocaları ve öğrencileri de dönemlere göre sıralanmıştır.

Tez; orijinal sınıflandırması, konunun boyutlarının yenilikçi bir bakış açısıyla ele alınması ve geniş bibliyografyası ile ön plâna çıkmaktadır. Konusu bağlamında alana yaptığı katkısının yanı sıra başlangıçta da işaret edildiği üzere “Oryantalistler tarafından ortaya atılan mesele ve kavramlar nasıl çalışılmalıdır?” sorununun muhatabı olan ve söz konusu sahada ilerlemek isteyen araştırmacılara metodolojik açılım kazandırarak problemin çözümsüz olmadığı konusunda umut vermektedir.

Fatma KIZIL

UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, Nilüfer, BURSA